

gen we wel zeggen, dat ze klaarblijkelijk in een behoefte voorzag.

We zagen reeds, de mensch van de 19e eeuw had zijn geloof in God verloren en zijn blik was niet langer gericht op wat komen zou; al zijn hopen en verlangen strekte zich niet verder uit dan de korte tijdsspanne van dit aardsche bestaan.

Maar juist dit aardsche bestaan brengt de teleurstelling. „Een ramp ware het, wanneer wij slechts voor het aardsche zouden moeten leven”, zegt Thomas à Kempis ⁵⁾. Welnu, deze ramp breekt in al haar hevigheid los over den 19e en 20e-eeuwschen mensch. Eén van de vormen, waarin deze ramp zich openbaart, is de neurose. Het behoeft dan ook niet te verbazen, dat met de vlucht uit de kerk, de vlucht in de neurose toeneemt. Dit wordt door vele psychiaters onomwonden toegegeven. Zelfs *Freud*, die met zijn speelsch vernuft de Godsvereering als een illusie trachtte de ontmaskeren, was hiervan doordrongen. In zijn boekje: „Die Zukunft einer Illusion” lezen we, „dass der Frommgläubige in hohem Grade gegen die Gefahr gewisser neurotischer Erkrankungen geschützt ist” ⁶⁾. En *Van der Horst* heeft het eenige jaren geleden aldus uitgedrukt, „dat met dezen ondergang van het historisch en godsdienstig leven, met het verdwijnen van de religieuze structuur, de neurosen toenemen” ⁷⁾. Ook *Jung* heeft dit verschijnsel opgemerkt en hij schrijft, dat, naar zijn gevoelen, parallel aan de vermindering van godsdienstig leven een aanmerkelijke toename van neurose-gevallen valt waar te nemen ⁸⁾.

Dit alles moge voldoende zijn, om aannemelijk te maken, dat de groei van de psychotherapie, zooals we die sinds het eind van de 19e eeuw hebben gezien, mede te verstaan is uit der tijden nood, die op zijn beurt te zien is als noodzakelijk gevolg van de ontkerstening der wereld.

Het kan niet mijn taak zijn, hier uitvoerig in te gaan op de psychoanalyse of diepte-psychologie, zooals de psychoanalyse door *Bleuler* is genoemd geworden. We willen slechts enkele punten aanroeren, die voor ons onderwerp van belang zijn.

Dat de psychoanalyse zich in a-religieuzen zin heeft ontwikkeld, zal U na het voorgaande niet meer verbazen. De religie had afgedaan, de rede had haar plaats ingenomen. In *Freud's* werken is soms zelfs een uitgesproken anti-religieuze strekking vast te stellen. We wijzen daarbij b.v. op zijn reeds genoemd werkje: „Die Zukunft einer Illusion”, waarin hij het pleidooi voert voor een nieuwe cultuurvorming, waarin de godsdienst geen rol meer zal spelen.

Ongetwijfeld heeft de psychoanalyse dan ook zijn invloed doen gelden op de voortgaande ontkerstening van het culturele en maatschappelijke leven. Met name de maatstaven van het morele en ethische bewustzijn hebben onder haar invloed een merkwaardige degradatie ondergaan.